

III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 341.9

© 2013 р. С.М. Задорожна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ПРИРОДНО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Досліджується питання природно-правової природи принципів міжнародного права. Простежується зв'язок природи принципів міжнародного права із концепцією «живого права» Є. Ерліха. Досліджується питання волі і інтересу в природі принципів міжнародного права, зв'язок міжнародного права, крізь призму його основних принципів, із політикою й економікою держави. Аналізується національне та міжнародне законодавство із досліджуваного питання.

Ключові слова: міжнародне право, теорія міжнародного права, природно-правовий підхід права, соціологія права, принципи міжнародного права.

Постановка проблеми. Будь-яке наукове дослідження повинно починатися із природи явища. Принципи міжнародного права, як і принципи права загалом, є базисом, підґрунтям, фундаментом права, а отже, з'ясувати природу принципів міжнародного права – це охарактеризувати природу та сутність самого міжнародного права.

Принципи міжнародного права явище багатогранне, багатоаспектне, тому і наукове їх обґрунтування мусить мати інтегративний підхід та системну методологію, а одним із найважливіших аспектів сутності принципів міжнародного права є їхня правова природа.

У доктрині міжнародного права питання природи принципів розглядається неоднозначно. Ряд учених вважають природу принципів не суто правовою, а й ідеологічною, політичною, моральною, інші вважають природу принципів суто правовою і розглядають її зі сторони проблеми когентності принципів міжнародного права. Узявши до уваги всі аргументи, можна з упевненістю зазначити, що всі вони притаманні природі принципів міжнародного права та ще раз підтверджують багатогранність досліджуваного явища принципів міжнародного права.

Завданням ж даного дослідження – з'ясувати філософське підґрунтя, природу принципів міжнародного права, а точніше, природно-правовий, у тому числі соціологічний характер останніх. Адже лише філософське обґрунтування явища є істинним підґрунтям з'ясування сутності і наступних доктринальних досліджень.

Ступінь наукової розробки проблеми. Попри те, що природне право перебуває в полі зору дослідників не одну сотню років, а про саме природне право написано не один десяток наукових досліджень, все ж таки ряд питань, які сто-

суються, зокрема, його впливу на формування міжнародного права, і в першу чергу на природу принципів міжнародного публічного права, у вітчизняній науці міжнародного права не отримали належного висвітлення, що послужило обґрунтуванням даного наукового дослідження. Тоді як у західній доктрині загальноновизнано, що принципи МП мають природно-правове походження. Говорять навіть про «природно-правові витoki МП» (Лаутерпахт, Редслоб, Гугенхейм та ін.).

Питанню природно-правової природи принципів міжнародного права в українській науці майже не приділялось уваги, частково проблему природно-правової природи джерел, та в тому числі принципів міжнародного права, досліджувала О. Київець, соціологію норм права, в тому числі норм міжнародного права, розглядала І. Музика, окремі сторони досліджуваної проблеми знаходимо у працях В.Г. Буткевича, О.В. Буткевич, О.В. Задорожного, В.В. Мицика, О.О. Мережка.

Крім того, знаходимо ряд згадувань про природно-правове походження і в радянській доктрині, зокрема у працях В. Василенко, Г. Ігнатенко, А.Талалаєва, А. Бахова, Л. Алексідзе.

Незважаючи на надзвичайну актуальність для міжнародного права, філософське розуміння принципів міжнародного права майже не досліджується у вітчизняній доктрині міжнародного права. Існує низка праць, які аналізують окремі принципи, визначаючи їхнє місце в загальній системі принципів міжнародного права, однак дослідники, переважно, оминають увагою питання філософського розуміння принципів міжнародного права.

Метою цієї статті є аналіз природно-правового характеру принципів міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Відсутність єдиного розуміння поняття природного права, його форм і джерел зумовлено багатогранністю та складністю природного права як явища і його неоднозначністю, власне, як і неоднозначністю його форм і джерел. Природне право виступало завжди як оціночна категорія щодо існуючої системи, тут – міжнародного права. З одного боку, така кількість концепцій сприятиме збагаченню розуміння природного права, а з іншого – ряд природно-правових концепцій суперечать одна одній, і, відповідно, це ускладнює розуміння змісту, форми та джерел права. Природне право не можна розглядати в одній площині, воно тривимірне: перший вимір – вчення (сукупність концепцій), які стверджують, що право не може бути створено, воно існує від природи; другий вимір – сукупність принципів і норм, які складають зміст природного права; третій вимір – суб'єктивне право суб'єкта (у цьому випадку суб'єкта міжнародного права) [7, с.77].

Загальні принципи права є спільними правовими поняттями, логічними правилами, технічними принципами, які використовуються при тлумаченні й застосуванні права як міжнародного, так і внутрішньодержавного. Свій початок вони беруть як у концепціях природного права, так і в основних положеннях міжнародного й внутрішньодержавного права (особливо римського права). Значна кількість загальних принципів права трансформована у право закономірностями розвитку суспільних відносин, принципами функціонування систем управління в суспільстві [3, с.13-14].

На думку Мережка О.О., «можна виділити кілька поглядів на природу природного права: 1) природне право – еманация божественного права...; 2) природне право .. корениться в природі і розповсюджується на всіх живих істот; 3) природне право – це раціональне, розумне право, яке корениться в природі і розумі людини; 4) природне право – справедливе право, вищий ідеал права» [13, с. 32]. Кожна із думок знаходить своє підтвердження як в історії, так і в філософії міжнародного права.

Розглядаючи питання принципів міжнародного права під кутом зору природного права, простіше було би мати справу з уніфікованим підходом до розуміння змісту природного права, але через неоднозначність природного права більшість його дослідників-прихильників сходяться лише в тому, «...що ціннісна ідея, закладена в основу природно-правового розуміння, – це система принципів, прав, цінностей, наявність яких не залежить від волі суб'єктів» [7, с.77] або

«природне право виражає універсальні морально-етичні принципи, що не залежать від національно-культурних особливостей» [13, с. 31]. «Головною ж цінністю природно-правових вчень є виявлення тих норм і принципів, які об'єднують усіх людей...» [13, с.38].

Раціоналістичний елемент природного права знаходимо у Гуго Гроція, який розглядав «...природне право як *humano intellectui conveniens*, тобто як принципи, які зрозумілі й очевидні для розуму людини...» [13, с.34].

Серед основних ознак природного права, які зумовлюють характер, соціальну природу його форм і принципів, варто виокремити подвійний характер природного права – об'єктивно-суб'єктивний. Об'єктивність природного права проявляється в тому, що воно виникає та реалізується незалежно від бажання суб'єктів міжнародного права. Суб'єктивний характер полягає в тому, що такі права належать суб'єкту об'єктивно, незалежно від волевиявлення інших суб'єктів, «вони об'єктивні в силу зумовленості їх реально існуючими економічними, соціальними, національними та іншими суспільними відносинами. Але оскільки принципи права і формально-юридичні джерела, що їх закріплюють є результатом свідомої волевої діяльності, правотворчості, то в цьому плані вони суб'єктивні» [15, с.122-127].

Подібною об'єктивно-суб'єктивною рисою наділені і принципи міжнародного права. Об'єктивність принципів міжнародного права полягає в тому, що вони зароджуються і формуються об'єктивно у міжнародному співіснуванні людства незалежно від волі суб'єктів міжнародного права, однак для отримання певною ідеєю статусу основного принципу міжнародного права необхідний суб'єктивний критерій – загальне визнання принципу усіма суб'єктами міжнародного права. При цьому процес визнання принципів у міжнародному праві (загальноновизнаність) також має соціологічний, природний характер, оскільки саме визнання не обов'язково вимагає позитивного закріплення в праві. Достатнім підтвердженням наявності основного принципу міжнародного права є застосування його в такій якості в міжнародній судовій практиці.

Саме цим розумінням феномена міжнародного права можна пояснити наявність у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН такого джерела, як загальні принципи права, визнані «цивілізованими націями».

Основу природного права складають не норми позитивного права, а принципи, ідеали, вимоги. У центрі уваги позитивного права –

зв'язки, що існують між правом, яке створюється суб'єктами, з одного боку, та об'єктивно існуючими ідеями, які стосуються моральних прав та обов'язків, - з іншого [15, Р. 188].

Ідея природного права є основою такої системи, як міжнародне право, саме в рамках філософської методології була обґрунтована доктрина «природних» прав людини, яка знайшла відображення як у національних правових системах, так і в міжнародному праві. Теорія про природні права людини знайшла своє відображення і закріплення у ст. 1 Загальної декларації прав людини, затвердженій резолюцією генеральної Асамблеї ООН від 30 грудня 1948 р., на рівні всього світового співтовариства був підтверджений тезис про те, що «всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності і правах» [1].

Перші витoki доктрини знаходимо ще в природно-правових уявленнях стародавніх народів про міжнародні відносини, де суб'єкти розглядалися «... однаково рівними перед богами, оскільки ті створили їх за своєю подобою» [6, с. 40].

Конституція України відповідно до загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права в ст. 21 також установила, що «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [2].

Соціальну сутність принципів міжнародного права в даному аспекті підтверджує і О.А. Лукашева: «У принципах права виражене ставлення людей до права як соціальної цінності. У них, як у фокусі, сконцентровано виражається зацікавленість... наділити своє право такими властивостями, які в найбільшому ступені могли б задовольнити їх потреби» [19, с.13].

Природно-правову сутність принципів міжнародного права крізь призму прав людини підтверджує і К. Танака, який каже, що в основі міжнародного права повинні бути принципи захисту прав людини, що впливають із факту існування «...рівноправних людських особистостей» і є «юридичними нормами самі по собі, а не в силу введення їх у позитивне право» [3, с.31].

У теорії права в останні двісті років панують три класичні підходи до розуміння витоків права: це воля (пізніше волевиявлення, довіра), інтерес і оцінка [15].

Так, у міжнародному праві також існує концепція узгодження позицій (*воль*) – (вставка наша – С.З.) суб'єктів міжнародного права при творенні міжнародно-правових норм. Появу згаданої концепції пов'язують із другою половиною XIX – першою половиною XX ст., коли широко-

го розповсюдження отримують погляди, витoki яких беруть в ідеях «узгодженої волі всіх» (Т.Гоббс), «узгодженої волі» (Б. Спіноза), « волі всіх» (Ж.-Ж. Руссо) [7, с.128].

У міжнародному ж праві людські спільноти, це не що інше, як «соціальні організми, які виникають у процесі предметно-практичної діяльності індивідів, не є простою сумою, а виступають як носії власної волі. ... Воля ж держави, будучи волею єдиного соціального організму, єдина» [7, с.135-136].

На процес нормотворення впливає багато чинників, основний з них – міжнародно-правова позиція держав чи інших суб'єктів міжнародного права. Міжнародно-правова позиція охоплює: загальне ставлення суб'єкта до міжнародного права, уявлення про характер міжнародного права, його роль у суспільстві; принципи та норми, за впровадження яких у міжнародне право виступає суб'єкт і тд. Однією з форм нормотворення є *визнання* правила нормою права (*opinio juris*) [4, с.14].

Формування та розвиток змісту принципів відбувається переважно шляхом політичних актів, положення яких набувають юридичну силу в результаті відповідного визнання зі сторони держави (*opinio juris*), тобто головною формою існування принципів слугує звичай. Інакше кажучи, основні принципи набувають юридичну силу як звичаєві міжнародно-правові норми. Це підтверджується і тим, що припинення дії будь-якого політичного рішення чи правового акту, присвяченого принципу, не тягне за собою втрати сили цими нормами. Внесення основних принципів або деяких з них у договори не впливає на їх існування як звичаєвих норм [9, с.12].

Представники природно-правової школи виділяють кілька «проявів» права, що не збігаються із законодавством і не залежних від його визнання, серед них перш за все варто назвати звичаєве право та природні права людини. Так, саме *opinio juris* надає виникаючому звичаєвому правилу поведінки як юридично обов'язкової норми міжнародного права. Для створення звичаю потрібна загальна практика держав визнана правовою нормою. Прихильники соціологічної школи МП наголошують на важливості факту, реального становища, а не норми права [3, с.15].

Принципи міжнародного права формуються на основі діючих міжнародних звичаїв і міжнародних договорів, а загальні принципи міжнародного права – на основі функціонування правових систем як закономірності [3, с.14]. Так і в першому, і в другому випадку підтверджується природно-правове джерело формування принципів.

Підтвердженням даного положення є й думка західного вченого міжнародника Дж. Брайерлі, який каже: «... договір і звичай зобов'язують тому, що така необхідність розумного світу, принципи якого не залежать від волі держави» [18, Р.17].

Не тільки воля, а й інтерес «претендує» на те, щоб виражати сутнісне у праві. До такого висновку прийшли юристи-міжнародники, стверджуючи, що міжнародне право – це, по суті, нормативне вираження загальнолюдських цінностей та інтересів (В.С. Верещетін, Р.А. Мюллерсон, І.І. Лукашук).

Вочевидь, що загальне поняття права також може бути представлене як нормативний вираз інтересів, із застереженням про те, що в праві повинні знаходити вираз не всі, а загальні, або узгоджені, інтереси. Право в цьому смислі є нормативний вираз узгоджених (загальних) інтересів. Такий підхід щонайперше знаходить свій вираз у міжнародному праві, адже норми і, в першу чергу, принципи міжнародного права є закріпленням волі й інтересів суб'єктів міжнародного права. Зокрема, права, свободи та інтереси людини є найвищою цінністю права і міжнародного права зокрема.

У міжнародному праві представники природно-правових теорій не визнають теорію погодження волі держав і не пов'язують обов'язковість норми міжнародного права, в тому числі і принципів міжнародного права, із волею окремих держав. В основі загальнообов'язковості вони вбачають ідею всезагального блага, норми, що відповідають загальним потребам переважної більшості держав, стають обов'язковими для всіх держав, навіть тих, які не брали участі у формуванні звичасвої норми.

Безперечно, значний внесок у вивчення проблеми соціологічного взаємозв'язку права й інтересу здійснив засновник школи вільного права австрійський юрист Є. Ерліх. У фундаментальній праці «Основи соціології права» Ерліх обґрунтовує свій підхід так: «Центр тяжіння права у наш час, як і у всі часи, - не в законодавстві, не в судовій практиці, а в самому суспільстві». Ідея Ерліха полягала в тому, що існує спонтанний, незалежний від формально діючого права соціальний порядок, який створюється шляхом взаємного узгодження індивідуальної або колективної волі й інтересів. При цьому Ерліх допускав, що існують конфлікти. Але вирішуються вони, на його думку, у більшій мірі не зверненням до абстрактних норм, а оцінкою конкретних обставин самими зацікавленими особами, обраними арбітрами або суддями.

Вирішувати спори судді, арбітри повинні на основі справедливості.

Критерій справедливості лежить у реальному правовому житті, у суспільстві. Тільки суспільство в цілому, чи певна його частина, і навіть окремий індивід, визначає норму справедливою чи інакше кажучи «легальною» при застосуванні її на практиці.

Будь-які встановлені владою норми, правового або неправового характеру можуть сприйматися суспільством як несправедливі, навіть за умови встановлення їх у передбаченому законом порядку та забезпечення виконання законними методами. Хоча такі норми є легальними, водночас вони можуть бути нелегітимними, тобто такими, що не сприймаються як правові більшістю населення, суспільною думкою, світовим співтовариством тощо [12, с.31-32].

Основні принципи (основні начала) міжнародного права – критерій законності (легальності – вставка наша – С.З.) усіх інших норм, що виробляються державами у сфері міжнародних відносин. Усі інші норми міжнародного права повинні знаходитись у відповідності з його основними принципами. Будь-яке інше положення, що протирічить цим принципам, не може вважатися дійсною правовою нормою. Зокрема, всі автори міжнародної правової науки виходять із ідеї незаконності (недійсності) договору, що порушує основи міжнародного права [10, с.12-13].

Паралельно з легальними правовими нормами в суспільстві можуть існувати нелегальні соціальні норми: такі, що не визнаються офіційною владою і діють паралельно «офіційним» нормам, або ж такі, що регулюють важливі суспільні відносини у разі існування прогалін у офіційно встановленому праві. Вони отримують визнання серед певних груп або більшості населення й виступають у ролі нелегальних регуляторів частини суспільних відносин, а подекуди можуть підміняти офіційно встановлені правові норми. Отже, виникає дуалізм або навіть багатоваріантність реально існуючого правопорядку, зумовлені існуванням прогалін у «офіційному» праві, або ж невідповідністю офіційно встановлених норм поведінки уявленням певної частини населення про правове і неправове, а у кінцевому рахунку, уявленням про добро і зло, справедливість несправедливість, суцце належне [12, с.32].

Отже, реальне життя нормі права, в тому числі принципу, надають суб'єкти права. Тільки вони оживлюють її, застосовуючи безпосередньо на практиці, шляхом суб'єктивного його визнання. Таке визнання в міжнародному праві знахо-

дить свій вираз, як вище уже зазначалося, у загальному визнанні принципів міжнародного права усіма суб'єктами міжнародного права.

Спробою пов'язати природно-правовий та позитивістський підходи у міжнародному праві, та у принципах зокрема, було вчення австрійського юриста Альфреда Фердросса (Alfred Verdross, 1890-1980). Свій внесок А. Фердросс зробив у визначення змісту основних принципів права. Аналізуючи природу загальних принципів права, А. Фердросс робить висновки, що з погляду судової та арбітражної практики міжнародне право ніколи не розглядалось як замкнута система, заснована винятково на згоді держав. Навпаки, системи міжнародного права з самого початку спиралася на принципи, юридична чинність не встановлювалася, а передбачалася позитивним правом. Для А. Фердросса дійсність таких загальних принципів, що випливають із всезагального визнання певних правових цінностей, є соціологічною попередньою умовою самого існування міжнародного права. Причому ці принципи укорінені в загальному правопізнанні народів світу, яке ґрунтується на природному праві. Отже, основну норму міжнародного права А. Фердросс, на відміну від Кельзена, вбачає не в певній фіктивній чи гіпотетичній нормі, а в конкретній нормативній субстанції у вигляді фундаментальних принципів права. Основна норма міжнародного права в інтерпретації А. Фердросса звучить так: суб'єкти міжнародного права повинні поводитися так, як це передбачено основоположними принципами, які випливають із соціальної природи людських співтовариств, рівно, як із норм міжнародних договорів і звичаєвого права, створених на основі таких принципів [10, с.146-147].

Узагальнюючи, автор визначає міжнародне право, як «конкретний порядок певного співтовариства, яке виникає на соціологічній основі» [3, с.33].

Статут ООН і міжнародні акти, що розвивають його принципи, також свідчать про втілення в них концепції справедливості. Справедливий міжнародний порядок – це система міжнародних відносин, заснованих на принципах сучасного міжнародного права [9, с.20-21].

Представниками соціологічного підходу право розглядалось як самостійне соціальне явище, соціальний факт. Спроби відшукати нову методологію, яка дозволила би вийти за межі легального (офіційно встановленого права), призвели до появи руху «вільного права» (*Freirechtsbewegung*), започаткованого французькими, австрійськими та німецькими науковцями Є. Ерліхом (вважався духовним главою руху), Ф.

Жені, Г. Канторовичем, Г. Гурвичем, Е. Фуком та ін., які, критикуючи тодішню позитивістську юриспруденцію, вважали, що вивчення правознавством лише «формального» права (встановленого державою) тобто чинного законодавства, є недостатнім для осягнення природи і дійсності права. Протиставивши «живе право» праву «формальному», представники руху розширили праворозуміння, включаючи до нього не тільки правові тексти, а й «правові» норми «дійсності» «як внутрішній порядок людських спільнот» [10, с.32].

Отже, принципи міжнародного права є відображення і закріпленням волі кожного окремого індивіда, що виражається крізь призму єдиної волі держави, що є представником сукупності індивідів – людських спільнот.

Тому, як стверджує С.А. Муромцев, «замість сукупності правових норм під правом належить розуміти сукупність юридичних відносин (правовий порядок). А норми є лише новим атрибутом порядку» [12, с.32].

Тобто під міжнародним правом належить розуміти міжнародний правопорядок, що ґрунтується на загальних принципах міжнародного співіснування, а А. Фердросс узагалі вбачає соціологічну природу міжнародного права у єдності основних правових принципів народів. Отже, в основі позитивного міжнародного права знаходяться природно-правові принципи міжнародного права.

Зокрема, Є. Ерліх у статті «Соціологія та юриспруденція» (1906), розглядаючи співвідношення норм австрійського цивільного права та звичаєвого права румунських селян Буковини дійшов висновку, що «юристи звикли вважати правом лише те, що виходить від держави, скріплене загрозливим державним примусом: усе ж інше – це звичаї, мораль чи подібні утворення. Проте вже сама норма права, відмітна від норми звичаєвої за своїми природою і змістом, так само, їх звичаєва норма за своїми природою і змістом – від релігійної норми, норми увічливості чи правила хорошого тону Звісно, кордони цих санкціонованих суспільством норм розмиваються, і деякі з них навіть з часом змінюють свою належність. Проте загалом кожен розуміє, до яких норм йому відносити заповіді про піст, шанування своїх батьків, а до яких – правило не підносити ножа до рота, свого часу все право переважно санкціонувалося суспільством, і так є й донині, у значній частині всього права. Це стосується передусім міжнародного права. І навіть сьогодні міжнародне право чітко відрізняється від простих діючих у міжнародному праві звичаїв («Право посланців їхати запряженою шестіркою»). Чи

є, а чи не є норма правом – залежить від її природи, яка ніяк не залежить від її значення для ухвалюючого рішення судді» [12, с.32].

Суперечність між офіційним і звичаєвим правом, як зазначає Є. Ерліх, у даному випадку породжена суперечністю між організаційною формою та нормою-рішенням влади, оскільки австрійський цивільний кодекс є чужим для буковинських селян законом, який виник на основі зовсім іншої організації сім'ї. Його вплив суто зовнішній – у формі норми-рішення, що зовсім нечасто застосовується у житті.

Юриспруденцію такого типу Є. Ерліх вважає морфологією людського суспільства. Призначення юриспруденції – пошуки «живого права» у взаєминах індивідів, людських спільнот, об'єднань тощо.

За Ерліхом, «живе право» панує здебільшого не в кодексах законів, а в юридичних документах, зокрема в договорах, угодах, заповітах та ін. У даному твердженні також простежуємо ідеї вченого, що знаходять своє місце і в міжнародному праві, адже основним джерелом міжнародного права є саме договір (міжнародний договір).

Учений наголошує на неможливості вивчення права без одночасного уявлення образу суспільства, в якому воно має діяти. Тому юриспруденції не місце у законі. Так само й закон не може бути морфологією. «Якщо ж її «прийнято» в закон, як зазначав учений, то вона відразу ж стає чимось іншим з уявлення про те, що є, вона перетворюється на припис того, що має бути. Вона також втрачає еластичність, якою оволодіває для того, щоб стежити за кожним кращим досвідом і кожним випадком розвитку» [12, с.33].

Так само і основні принципи надають міжнародному праву еластичності, закріплюючи в концентрованому вигляді основні ідеї міжнародного правопорядку, надають можливість їх конкретизації в певних позитивних нормах міжнародного права.

Право «живе» в оточенні різних соціальних явищ, які впливають на нього, але й вони відчувають його вплив. До таких явищ належать економіка і політика, а в міжнародному праві – це зовнішня економіка та зовнішня політика.

Зокрема, економіка впливає на міжнародне право через зовнішню діяльність держави, політику. Безпосередній вплив економіки на право проявляється в праві держави розпоряджатися засобами виробництва, які знаходяться в її власності. Найтипівішим є опосередкований вплив економіки на право. Це виявляється у визначенні державою напрямів зовнішніх економічних стра-

тегій, зближення ринкових відносин держави із країнами партнерами і таке ін.

Що ж до політики, то вона з'явилася разом із державою. Інші суб'єкти політичної системи (партії, громадські об'єднання тощо) формувалися поступово, набуваючи навички впливу на розробку і здійснення політики. Політика може проводитися в різних територіальних рамках — держави, регіону, міжнародного співтовариства. Ми розглядаємо політику держави, яка (політика) може бути визначена як зовнішній (міжнародний) стратегічний курс держави (має три види діяльності: виробітку курсу політики, вибір цього курсу, реалізація вибраного курсу). Вироблення курсу політики, як правило, — прерогатива політичних партій. Виборці, що голосують на виборах за програму тієї чи іншої партії, вибирають курс політики держави. Реалізація вибраного курсу політики здійснюється через механізм держави урядом, сформованим партією (або блоком партій), яка перемогла на виборах. Держава відповідальна за реалізацію політичного курсу, який повинен відповідати інтересам суспільства.

Воля держави нерозривно пов'язана з такими формами суспільної свідомості, як ідеологія і політика держави, які в кінцевому рахунку зумовлені характером привалюючих у суспільстві форм власності і системою заснованих на ній виробничих відносин, ступенем активності тих чи інших соціальних груп і співвідношенням громадських сил. Цей взаємозв'язок проявляється в тому, що воля держави бере участь у формуванні її політичного курсу, а політичний курс держави визначає принципові напрямки його реалізації [7, с.137].

Характерною рисою функціонування основних принципів полягає в тому, що вони в набагато більшому ступені, ніж інші міжнародно-правові норми, впливають на міжнародні відносини за допомогою не тільки правового, але й політичного, а також морального механізму нормативного регулювання [9, с.9].

Зовнішня політика держави і право тісно взаємозалежні. Процес укладення міжнародних договорів також є політичним за своїм характером. Принципи міжнародного права, здійснюються соціальними групами, класами, народами (націями), а процес їх реалізації в будь-якому випадку набуває політичного характеру. Якщо принципи правильно відбиваються в політиці і згодом одержують законодавче закріплення, можна сказати, що політика відповідає праву. Якщо політика спотворює принципи справедливості та свободи, то відповідною праву вона не стає й існує

у формі довільного законодавства. Актуально звучать нині слова Іммануїла Канта: «... усій політиці варто прихилити коліна перед правом...».

Стаття 18 Конституції України закріплює, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загально визначених принципів і норм міжнародного права» [2].

Отже, можна дійти **висновку** що представники природного напрямку в юриспруденції, завдяки використанню нових підходів і методів дослідження права, порушили надзвичайно важливу проблему соціологічного, природно-правового походження принципів міжнародного права.

Сучасна соціологічна методологія, в основу якої перш за все покладено й теорію «живого права», дозволяє показати в міжнародному праві взаємодію з економікою, політикою, ідеологією, національною та духовною сферами в суспільстві; розкрити виникнення, розвиток і реалізацію суб'єктивних прав індивіда, його спільнот і організацій; пов'язати конкретні правомочності з конкретними потребами і інтересами суб'єктів міжнародного права, довести, що норми міжнародного права походять не від держави («погодження воль держав»), а від людини («погодження волі всіх»).

Природно-правовий характер основних принципів міжнародного права дозволяє визначити їх як природні закономірності буття міжнародного співтовариства, які надають міжнародному праву «еластичності». Концепція природного права як права співіснування держав доводить, що воно є істинним правом людства, вищим за право, засноване людьми, є фундаментом концепції імперативності принципів міжнародного права.

Соціологічний підхід дає можливість показати, що міжнародне право, та в першу чергу його основні принципи, це найвище визнання і закріплення загальнолюдських прав і свобод.

Проаналізувавши різні погляди представників природно-правової теорії, можна дати таке визначення принципам міжнародного права: це природно-правові імперативи, що відображаються в міжнародних договорах і звичаях, які не потребують погодження державами, оскільки основу міжнародного права складає природа людини, яка як істота розумна, передбачає «розумні принципи».

Як висновок, можна навести твердження відомого радянського вченого І. І. Лукашука, який вважав що, будучи не тільки правовими а й політичними і моральними принципами міжна-

родних відносин, основні принципи служать основою та системоутворюючим фактором усієї міжнародної нормативної системи, що, крім правових, містить також політичні та моральні норми, звички, ввічливість та ін. Власне, тут розмиваються межі правового змісту принципів, що не тільки неадекватно відображає їхню юридичну природу, а й неточно розкриває вплив принципів на становлення і розвиток міжнародної нормативної системи. Справді, основні принципи міжнародного права перебувають у тісних зв'язках і взаємодії з принципами та нормами інших нормативних систем (політики, релігії, моралі тощо). У кінцевому підсумку вони є для них визначальними, і саме тому виступають основою, головним системоутворюючим фактором міжнародної нормативної системи [5, с. 200].

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217 А (Ш) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – С.18-24.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
3. Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права: императивные нормы. – Тбилиси: Изд. Тбилисского ун-та. – 1982. – 407 с.
4. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. – Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2001. – 145 с.
5. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів за спец. "Міжнародне право", "Міжнародні відносини" / В.Г. Буткевич (ред.). – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
6. Буткевич О.В. Становлення та розвиток міжнародного права в стародавній період. - Дис. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.11 – міжнародне право. – К., 2002. – 209 с.
7. Василенко В.А. Основы теории международного права. – К.: Вища шк., 1988. – 288 с.
8. Київець О. Джерело міжнародного права як природно-правова категорія // Публічне право. – 2011. - № 1. – С. 76-81.
9. Курс международного права. В 7т. Т.2 Основные принципы международного права / Г.В. Игнатенко, В.А. Караташкин, Б.М. Клименко и др. – М.: Наука, 1989. – 240с.

10. Курс международного права: в 6 т. / [АН СССР. Ин-т государства и права]; гл. ред. Ф.И. Кожевников [и др.]. – М. : Наука, 1967 – Т. 2 : Основные принципы современного международного права / [авт. А.С. Бахов, Р.Л. Бобров, О.В. Богданов и др.]. – М. : Наука, 1967. – 331 с.
11. Лукашева. Е. А. Право. Мораль. Личность. – М.: Наука, 1986. – 264 с.
12. Мережко А.А. История международно-правовых учений. – К.: Юридична думка, 2004. – 296 с.
13. Мережко А.А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права. – К.: Юстиниан, 2002. – 192 с.
14. Музика І. В. Проблема легальності та легітимності норм права у соціологічному праворозумінні: історико-правовий аспект // Часопис Київського університету права : Науково-теоретичний часопис. – 2011. - № 3. – С. 31-35.
15. Талалаев А.Н. Об основных принципах международного права // «Советский ежегодник международного права». – М.: Изд-во АН СРСР, 1958. – С. 513-515.
16. Теория государства и права. Курс лекций / Байтин М.И., Баринов Н.А., Григорьев Ф.А., Демидов А.И., и др.; Под ред.: Малько А.В., Матузов Н.И. – Саратов: Изд-во Сарат. ВШ МВД РФ, 1995. – 560 с.
17. Bydlinski F. Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, 1991. – 687p.
18. Brierly The Basis of Obligation in the International Law and Other Papers? Selected and edited by H. Lauterpacht and C.H.M. Waldock, Oxford, 1958.
19. Tanaka K. Some Observation on Peace, Law and Human Right – “Transnational Law in Changing Society”. – N-Y-London, 1972 // У книзі Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права: императивные нормы. – Тбилиси: Изд. Тбилисского ун-та. – 1982. – С.31.

Стаття надійшла до редколегії 23 травня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії О.В. Гетманцевим.

S.M. Zadorozhna

THE NATURAL-LAW BASIS OF PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW

Summary

In given clause is discoverer the problem of the natural law approach to the international law. The connection of nature of international law with the concept of "living law" by E. Ehrlich. We study the problem of will and interest in the nature of international law, the relationship of international law through the prism of its basic principles, politics and economy of the state. Examines national and international legislation on the issues under examination.

Keywords: international law, the theory of international law, natural law approach, the sociology of the law, the principles of international law.

С.Н. Задорожная

ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВАЯ ОСНОВА ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Аннотация

Рассматривается проблема естественно-правовой природы принципов международного права. Прослеживается связь природы принципов международного права с концепцией «живого права» Е. Эрлиха. Исследуются проблемы воли и интереса в природе принципов международного права, связь международного права, сквозь призму его основных принципов, с политикой и экономикой государства. Анализируется национальное и международное законодательство по исследуемому вопросу.

Ключевые слова: международное право, теория международного права, естественно-правовой подход к праву, социология права, принципы международного права.